

*dr Małgorzata Leszczyńska*¹

Katedra Teorii Ekonomii i Stosunków Międzynarodowych
Uniwersytet Rzeszowski

Procesy rozwojowe w Polsce w świetle przemian dochodów w instytucjonalnym sektorze gospodarstw domowych

WSTĘP

W ujęciu globalnym interpretacja przyczyn nierównomierności podziału dochodów i narastania dysproporcji w tym zakresie jest problematyczna. Tym niemniej wskazuje się, że zależą one od ukształtowanych makrostruktur gospodarki i ustroju społeczno-ekonomicznego. Ponadto jest to zjawisko o uniwersalnym charakterze wynikające z prawidłowości wzrostu gospodarczego. Świadczy bowiem o tym jego powszechność, nawet w krajach o rozwiniętej gospodarce rynkowej [por. Piasecki, 2003]. Słuszność tego poglądu wskazuje, że w rozwijającej się jeszcze gospodarce rynkowej w Polsce zjawisko nierówności dochodów można jedynie łączyć.

O ile społeczne zróżnicowanie rozwoju wynika z uniwersalnych prawidłowości gospodarki rynkowej, to trzeba tu jednak zaznaczyć, że pewna specyfika tego zjawiska odnosiła się do krajów transformujących gospodarkę, w tym Polski [por. Dobrska, 1990, s. 328]. W krajach tych bowiem mechanizm rynkowy nie funkcjonował, ale i nadal często nie funkcjonuje jeszcze sprawnie i efektywnie, jak w krajach wysoko rozwiniętych. Obecna sytuacja dochodowa gospodarki i wchodzących w jej skład podsektorów, w tym gospodarstw domowych, wynika więc jeszcze z zastosowanych sposobów przeprowadzenia transformacji i jest skutkiem istniejących nadal niesprawności rynku, nieuczciwej konkurencji, luk instytucjonalnych, ale i zaistnienia nowych uwarunkowań: problemów adaptacji do nowych i szybko zmieniających się warunków w epoce globalizacji i cyfryzacji. Za uruchomienie mechanizmu generującego nierówności winić należy więc już nie tylko niedopasowania strukturalne towarzyszące transformacji systemowej.

¹ Adres korespondencyjny: Uniwersytet Rzeszowski, Wydział Ekonomii, ul. Ćwiklińskiej 2, tel. +48 17 872 17 17, e-mail: mleszcz@univ.rzeszow.pl.

Należy tu też podkreślić szczególnie ważną rolę czynników egzogenicznych względem gospodarstw domowych w tym procesie, a zwłaszcza związanych z polityką makroekonomiczną. Nierówności dochodowe w tym względzie uwarunkowane są strukturalnie: polityką społeczno-gospodarczą kraju, a zwłaszcza polityką zatrudnienia, dochodową oraz socjalną. Tworzona w ich ramach struktura gospodarki kształtuje bowiem społeczną wydajność pracy w różnych sektorach, kierunek procesów kształcenia, kreowanie miejsc pracy i ich opłatę. Jednocześnie trzeba podkreślić, że ich „dochodowe efekty” uwidaczniają się w dłuższym horyzoncie czasowym.

W artykule dokonano oceny sytuacji dochodowej gospodarstw domowych na podstawie zmian w poziomie dochodów i źródłach ich pozyskiwania w ujęciu czasowym (retrospektywa z lat 1990–2010) w świetle makrostatyki dochodów w układzie podsektorów instytucjonalnych. W tej optyce w sektorze gospodarstw domowych wyróżnia się podsektory: pracodawców i pracujących na własny rachunek (w gospodarstwach indywidualnych w rolnictwie i poza rolnictwem) oraz osób fizycznych pracujących najemnie, otrzymujących emeryturę lub rentę, utrzymujących się z niezarobkowych źródeł dochodu i pozostałych osób fizycznych. Podział ten wynika z kryterium podstawowego źródła dochodów poszczególnych osób wchodzących w skład gospodarstwa domowego.

W analizie i porównaniach wykorzystano dane dotyczące gospodarstw domowych gromadzone przez GUS w ramach rachunków narodowych, w których podstawową kategorią dochodową jest dochód do dyspozycji brutto.

TEMPO ZMIAN I STRUKTURA DOCHODÓW W PODSEKTORACH GOSPODARSTW DOMOWYCH

Zmiany w zakresie dochodów ludności zachodzące w pierwszym etapie transformacji systemowej w Polsce, obrazowane przez ich dynamikę, były najbardziej gwałtowne. Nie pozostało to bez wpływu na proporcje między głównymi ich składnikami, kształtując także nową strukturę dochodów. W tabeli 1 zestawiono wskaźniki dynamiki i struktury dochodów ludności w latach 1990–1992, dotyczące dochodów osobistych oraz ich głównych źródeł w postaci poziomu płac pracowników najemnych, dochodów rolników z produkcji rolnej, pracujących na własny rachunek, wielkości wypłacanych świadczeń społecznych, w tym emerytur i rent.

Podstawowe makrowskaźniki dochodów wskazują, iż najgłębszy spadek realnych ogólnych dochodów osobistych ludności miał miejsce w 1990 roku i wynosił 15%. Niektórzy badacze wskazują jednak na jeszcze głębszą zapaść w tym zakresie [por. Deniszczuk, Żukowska, 1992]. Najbardziej spadły jednak dochody z pracy w indywidualnych gospodarstwach rolnych, wynagrodzenia, a najmniej świadczenia socjalne. W kolejnych latach wzrost dochodów realnych nie zrekompensował wcześniejszej ich obniżki, gdyż w porównaniu z 1989 rokiem w latach 1991–1992 nadal były one niższe (odpowiednio o 9,7% i 6,5%).

Tabela 1. Dynamika i struktura realnych dochodów osobistych ludności w ujęciu makroekonomicznym w latach 1989–1992

Wyszczególnienie	1990	1991	1992	1989	1990	1991	1992
	dynamika 1989 = 100			struktura			
Dochody osobiste ogółem, w tym:	85,3	90,3	93,5	100,0	100,0	100,0	100,0
– wynagrodzenia	67,7	65,9	57,9	46,2	38,2	35,1	29,9
– świadczenia socjalne	85,7	111,2	110,1	15,7	17,3	21,2	20,5
– z pracy w indywid. gospod. rolnych	50,1	40,7	46,3	13,5	6,6	5,1	5,1
– z działalności gospod. poza rolnictwem	147,4	143,3	203,6	7,2	12,9	13,4	17,2
– pozostałe	100,1	129,3	124,0	17,4	25,0	25,2	27,3

Źródło: obliczenia własne na podstawie: *Rocznik Statystyczny RP 1992, 1993*, GUS, Warszawa.

Ponadto w wyniku zróżnicowanego tempa zmian poszczególnych składowych dochodów na tyle istotnie zmieniło się ich relatywne znaczenie w tworzeniu globalnych dochodów osobistych ludności, że przemiany te w literaturze przedmiotu określa się jako „rewolucję dochodową” [por. Szopa, 2005]. Mimo iż dochody z pracy najemnej w postaci wynagrodzeń stanowiły nadal zasadniczy element dochodów osobistych, to nastąpił spadek ich udziału o ponad 16% (z 46,2% w 1989 roku do 29,9% w 1992 roku). Okazuje się także, że realne wynagrodzenia obniżyły się w 1990 roku o 32,3% w stosunku do roku poprzedniego, a w 1992 roku mimo wyhamowania tego spadku stanowiły jedynie 58% poziomu z 1989 roku. W pierwszym roku zmian systemowych miał też miejsce spadek realnej wartości świadczeń społecznych o 14,3%, ale w roku następnym zaznaczył się poważny ich wzrost, w wyniku czego w 1992 roku stanowiły one już 110% poziomu z 1989 roku. Warto zaznaczyć, że stały się one ważną częścią składową dochodów osobistych stanowiąc w 1992 roku 20,5% tych dochodów, co świadczyło o postępującym niepożądanym procesie ich socjalizacji [Bywalec, 1998]. Odmienna zaś sytuacja dotyczyła dochodów z działalności gospodarczej poza rolnictwem i pozostałych dochodów. Pomijając bowiem duże, realne ich wahania z roku na rok, w 1992 roku znacznie wzrosły w porównaniu z 1989 rokiem. Dochody z pracy w gospodarce prywatnej poza rolnictwem wzrosły ponad 2-krotnie szybciej niż ogólne dochody ludności oraz 3,5-krotnie szybciej w porównaniu z wynagrodzeniami [Bywalec, 1995b, s. 12], zaś ich udział w ogólnych dochodach wzrósł z ok. 13% do 17,2% w 1992 roku. Z kolei znaczna dynamika pozostałych dochodów przyczyniła się do wzrostu ich roli w strukturze całości dochodów osobistych z ok. 17% w 1989 roku do ponad 20% w późniejszym okresie, co odbyło się głównie kosztem zmniejszenia udziału wynagrodzeń i dochodów z rolnictwa w sektorze prywatnym. Niekorzystne zmiany tych ostatnich świadczą o dużych społeczno-ekonomicznych kosztach transformacji, jakie poniosła ludność związana z rolnictwem. Dochody te bowiem w wymiarze real-

nym spadły w 1990 roku w porównaniu z 1989 rokiem najbardziej ze wszystkich głównych źródeł dochodów, bo aż o 50%, a w 1991 roku o dalsze 18,7%. Mimo iż w 1992 roku widoczne było wyhamowanie tego spadkowego trendu, to nadal stanowiły one zaledwie 46,3% ich poziomu z 1989 roku. Ponadto w okresie tym udział dochodów z działalności rolniczej w tworzeniu globalnych dochodów ludności spadł z 13,5% do 5,1% [por. Bywalec, 1998, s. 9–15; Leszczyńska, 2005].

Dynamikę dochodów ludności ogółem i w podziale na poszczególne ich elementy składowe dla lat 1993–2004, ze względu na brak porównywalności danych, prezentowanych w tym okresie w nowym układzie klasyfikacyjnym dochodów w podziale na podsektory: osób fizycznych oraz pracodawców i pracujących na własny rachunek, przedstawiono w odrębnej tabeli (tabela 2).

Tabela 2. Dynamika i struktura realnych dochodów do dyspozycji brutto w sektorze gospodarstw domowych w latach 1993–2004

Wyszczególnienie	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	04/00	1995	2000
	dynamika												struktura		
Ogółem	99,4	103,5	106,2	104,2	107,3	104,6	102,6	101,4	101,3	100,3	100,9	101,7	105	100	100
Pracodawcy i pracujący na własny rachunek:															
– w gospod. indywid. w rolnictwie	111,3	95,5	114,1	90,9	91,7	91,0	75,8	87,4	106,8	94,3	99,3	104,5*	102	5,5	2,2
– poza rolnictwem	111,7	98,0	101,8	104,5	110,2	106,3	103,6	103,8	102,3	101,6	99,9	101,7	108	31,8	34,6
Osoby fizyczne:															
– pracujących najemnie	94,7	106,2	109,8	107,2	107,5	104,8	103,1	99,8	100,1	99,6	101,9	101,6	104	38,8	40,6
– niezarob. źródło dochodu			104,8	102,2	106,4	104,2	104,6	102,2	101,5	103,8	101,7	103,1	115	23,9	22,6

* wskaźnik za 2004 rok obliczony dla warunków 2003 roku, tj. bez dopłat dla rolnictwa. Uwaga: Począwszy od danych za 2001 rok wprowadzono zmianę zakresu podmiotowego sektorów instytucjonalnych, przyjmując nowe kryterium kwalifikacji gospodarstw domowych do poszczególnych podsektorów.

Źródło: obliczenia własne na podstawie: *Rocznik Statystyczny RP*, kolejne lata 1993–2004, GUS, Warszawa.

Z danych w tabeli 2 można wywnioskować, że realny spadek globalnych dochodów polskich gospodarstw domowych miał miejsce jeszcze w 1993 roku, ale od 1994 roku datuje się ich wzrost, choć nie dotyczyło to w jednakowym stopniu

wszystkich źródeł dochodów [por. Zienkowski, 1998, s. 33]. W wymiarze realnym szybko rosły dochody z działalności gospodarczej poza rolnictwem. Choć w 1994 roku realny poziom łącznych dochodów z pracy i świadczeń socjalnych zwiększył się w porównaniu z 1991 rokiem, to jak wynika z badań Cz. Bywalca, nadal był znacznie niższy niż w 1989 roku [Bywalec, 1999, s. 8]. Także w późniejszych latach te dwa źródła dochodów wykazywały zadowalającą dynamikę wzrostu, choć w II połowie lat 90. nastąpiło stopniowe spowolnienie, a w przypadku płac w 2000 i 2002 roku niewielki realny ich spadek. Dają się jednak zauważyć znaczne, roczne wahania wskaźników dynamiki realnych dochodów z działalności gospodarczej w rolnictwie. Poza tym, choć w latach 1992–1993 globalne dochody rolników uległy dość znacznej poprawie i wzrastały, a w 1995 roku wykazywały największą stopę wzrostu spośród innych dochodów (bo 14,1%), to od 1996 roku ich poziom w wymiarze realnym systematycznie spadał, osiągając w 1999 roku 75,8%, a w 2000 roku jedynie 87,4% poziomu z roku poprzedniego (w tych ostatnich latach odnotowano też spadek ich nominalnego poziomu). Skoro w okresie tym dochody do dyspozycji brutto pozostałych podsektorów gospodarstw domowych rosły, to oznaczało to dalsze rozwieranie poziomu dochodów na niekorzyść rolnictwa. Trzeba zaznaczyć, że zauważalne w 2001 roku odwrócenie tych negatywnych tendencji w tym podsektorze mogło tylko wynikać z niskiej podstawy obliczeń w 2000 roku i być efektem zmiany klasyfikacji podsektorów. Rok 2002 bowiem to okres ponownego spadku realnych dochodów do dyspozycji brutto w tym podsektorze (ale i w podsektorze pracujących najemnie). Choć w kolejnym roku można zauważyć względną stabilizację dochodów we wszystkich podsektorach, to w 2004 roku w sektorze rolniczym zanotowano najwyższą ich dynamikę. Można to tłumaczyć włączeniem produkcji rolnej w system Wspólnej Polityki Rolnej i płatności bezpośrednich (por. dane tabeli 2 i 3). Ta zauważalna poprawa sytuacji dochodowej, ze względu na długoletnią zapaść dochodową rolnictwa sprawia jednak, że można mówić tu jedynie o „odbijaniu się od dna” [Zegar, 2005, s. 59].

W tabeli 3, w celu oceny zmian dochodów w poszczególnych podsektorach gospodarstw domowych po akcesji do Unii Europejskiej, przedstawiono dane dla lat 2004–2010. Dane te nie są wprost porównywalne z danymi z tabeli 2, gdyż prezentują nowy zakres podmiotowy podsektorów gospodarstw domowych i układ klasyfikacyjny, który zwiększył ich liczbę z 4 do 6.

Jak wynika z tabel 2 i 3, realne przyrosty ogólnych dochodów w świetle makrostatyki w latach 2001–2005 kształtowały się tylko na poziomie ok 1% rocznie, co można uznać wręcz za ich stagnację [por. Szopa, Dąbrowski, Kawa, 2008; Bywalec, 2007, s. 186]. Ten spadek dynamiki ogólnych dochodów realnych był efektem znaczącego obniżenia się tempa wzrostu gospodarczego po 2000 roku. Dopiero w drugiej połowie ubiegłej dekady, w latach 2006–2008 nastąpił znów zadowalający wzrost dochodów – na poziomie ok. 5%

rocznie. W tym okresie bowiem trwała dobra koniunktura gospodarcza, potwierdzona wysokimi wskaźnikami wzrostu PKB (5–7%). Z kolei słabsze tempo wzrostu dochodów, widoczne po 2009 roku, jak się wydaje, jest rezultatem ogólnego kryzysu ekonomicznego.

Tabela 3. Dynamika i struktura dochodów do dyspozycji brutto w sektorze gospodarstw domowych w latach 2004–2010 w ujęciu realnym

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2010/ 2000	2000	2005
Wyszczególnienie	dynamika								struktura	
Ogółem	100,8	101,5	104,8	104,7	104,2	103,5	102,3	128,8	100,0	100,0
Pracodawcy i pracujący na własny rachunek:										
– w gospod. indywidualnych w rolnictwie	107,1*	101,8	110,8	109,8	98,0	100,0	100,1	126,7	4,9	5,0
– poza rolnictwem	99,2	102,0	105,4	105,9	101,9	104,5	104,6	133,7	28,9	28,3
Osoby fizyczne:										
– pracujących najemnie	101,4	101,6	104,5	106,2	107,0	103,2	103,4	134,4	43,7	45,3
– otrzymujących emeryturę i rentę	100,3	100,5	102,8	99,1	102,4	103,7	103,8	117,4	19,6	18,5
– utrzymujących się z niezarob. źródeł dochodu	101,8	101,0	104,6	99,0	106,5	103,0	102,9	134,5	2,6	2,5
– pozostałe	100,1	100,2	104,7	100,3	106,9	104,6	104,7	167,2	0,3	0,4

* z dopłatami dla rolnictwa

Źródło: obliczenia własne na podstawie: *Rocznik Statystyczny RP*, kolejne lata 2004–2011, GUS, Warszawa.

Warto jednak zauważyć, że w 2010 roku, w stosunku do 2000 roku, najbardziej wzrosły dochody pracujących najemnie oraz pracodawców i pracujących na własny rachunek poza rolnictwem oraz utrzymujących się z niezarobkowych źródeł dochodu (dynamika ok. 134%), a najmniej otrzymujących emeryturę i rentę, w przypadku których zmienność dochodów jest mniejsza z uwagi na ustawowe ograniczenia wysokości otrzymywanych świadczeń [por. Szopa, Choroś-Mrozowska, 2012].

O ile w 2010 roku, w stosunku do początku ubiegłej dekady, w podsektorze rolniczym odnotowano zadowalający wzrost dochodów (dynamika 127%, porównywalna do dochodów w całym sektorze gospodarstw domowych), to warto dostrzec nie tylko ich realny spadek w 2008 roku, ale i ich stagnację w późniejszych latach. Jak się wydaje, duża zmienność dochodów, mierzona ich dynamiką, w odniesieniu do gospodarstw pracodawców i pracujących na własny rachunek w rolnictwie i poza nim jest zrozumiała, gdyż podsektory te są najsilniej związane z rynkiem i z tego względu narażone na różne wahania koniunktury.

Zróżnicowanie dynamiki głównych składowych ogólnych dochodów znajduje odbicie w strukturze dochodów, choć w II połowie lat 90. i na początku

ubiegłej dekady widoczne są raczej nieznaczne modyfikacje ustalonej wcześniej hierarchii składników łącznych dochodów. Nadal pierwszą pozycję zajmują wynagrodzenia pracowników najemnych, których odsetek systematycznie wzrastał i wahał się od ok. 39% do 45% ogólnych dochodów polskich gospodarstw domowych. Można także zaobserwować, iż wskutek znacznej dynamiki wzrostu dochodów sektora prywatnego poza rolnictwem, zwiększyła się ich rola w strukturze całości dochodów osobistych, stanowiąc w 2000 roku prawie 35% dochodów ogólnych. W kolejnych latach, na skutek spowolnienia ich dynamiki, udział ten spadł do poziomu 28%. Wymienione źródła dochodów wyprzedziły jednak udział świadczeń socjalnych, który oscylował wokół 23%. Z kolei w II połowie ubiegłej dekady (2005 rok) udział emerytur i rent wahał się wokół 19%, natomiast niezarobkowych źródeł dochodu koło 3%. Świadczy to o tym, że w skali globalnej został powstrzymany proces socjalizacji dochodów na rzecz ich ekonomizacji. W związku ze spadkiem dochodów z rolnictwa w wymiarze nominalnym i realnym w 2000 roku, znacznie zmalało ich relatywne znaczenie, stanowiąc już tylko 2–5% ogółu dochodów osobistych ludności (tabela 2). Według nowego układu klasyfikacyjnego podsektora gospodarstw domowych (obowiązującego od 2001 roku) udział ten w 2010 roku wyniósł 5%. Z kolei udział pozostałych źródeł dochodów globalnych przedstawia się następująco: pracy najemnej 45,3%, sektora prywatnego poza rolnictwem 28,3%, niezarobkowe źródła utrzymania 2,5%, otrzymujących emeryturę i rentę 18,5%.

PODSUMOWANIE

Podsumowując powyższe rozważania należy podkreślić, że zasadnicze zmiany dochodów gospodarstw domowych, nazywane wręcz „rewolucją dochodową” dokonały się w początkowych latach przekształceń rynkowych (1990–1993). Polegały one na spadku realnego poziomu dochodów oraz na istotnych zmianach relacji poszczególnych składników ogólnych dochodów [por. Szopa, Kawa, Kultys, 2007, s. 205–206].

Na początku przekształceń struktura dochodów ze względu na źródła ich pozyskiwania wskazywała na zwiększenie udziału dochodów z działalności gospodarczej poza rolnictwem oraz świadczeń społecznych kosztem wynagrodzeń oraz dochodów z indywidualnego gospodarstwa rolnego. W późniejszych latach (1994–1999), wraz z rozwojem gospodarczym, miał już miejsce powolny, systematyczny wzrost dochodów do dyspozycji brutto oraz utrwalanie ich struktury ukształtowanej we wcześniejszym okresie. Okres 2000–2005 to okres stabilizacji ogólnych dochodów. Zwiększenie ich dynamiki można obserwować dopiero od 2006 roku. W 2010 roku w stosunku do początku ubiegłej dekady (2000 rok) największą, porównywalną dynamikę wzrostu wykazały dochody pracujących najemnie oraz pracodawców i pracujących na własny rachunek poza rolnictwem.

W analizowanym okresie można zauważyć też spadek udziału dochodów pochodzących z gospodarstwa rolnego w tworzeniu ogólnych dochodów ludności. Nadal wiodącą pozycję zajmują wynagrodzenia pracowników najemnych. Zwiększyła się rola dochodów sektora prywatnego poza rolnictwem, które w strukturze całości dochodów wyprzedzają udział świadczeń socjalnych. Są to już zauważalne zmiany w skali globalnej idące w kierunku pożądanej ekonomizacji dochodów ludności.

Zaprezentowane w ujęciu makroekonomicznym agregaty dochodowe wskazują, że u progu przekształceń najbardziej ujawniały się problemy dochodowe gospodarstw domowych związanych z rolnictwem. Wyniki badań dochodów tych gospodarstw wskazywały bowiem znaczne ich realne wahania z roku na rok (a nawet spadki dochodów nominalnych). Jak się wydaje, na wcześniejszą dużą zmienność dochodów rolniczych, powinna korzystnie wpłynąć integracja europejska wraz z jej systemem pomocowym, przyczyniającym się głównie do ich stabilizacji. Brak jednak znaczącej poprawy w tym zakresie, zwłaszcza w ostatnim okresie. Zauważalny bowiem realny spadek dochodów rolniczych w 2008 roku, w późniejszym okresie przełożył się na ich stagnację, nawet mimo objęcia preferencyjnym unijnym wsparciem.

Tempo zmian dochodów w badanych latach 1990–2010 w Polsce można uznać za umiarkowane, choć występowały, i nadal istnieją, relatywnie duże nominalne i realne jego odchylenia w poszczególnych podsektorach gospodarstw domowych. Tym samym nie przekładało się ono jednakowo na poprawę sytuacji dochodowej wszystkich gospodarstw. Rzeczywistość potwierdza bowiem nierównomierny rozkład korzyści i strat w wymiarze dochodowym w procesie rozwoju polskiej gospodarki w okresie ostatniego ćwierćwiecza. Warto podkreślić, że zróżnicowane zmiany dynamiki poszczególnych składników ogólnych dochodów, przekładające się na zmiany struktury dochodów, były rezultatem wahań tempa wzrostu gospodarczego i przekształceń na rynku pracy.

Warto jednak zwrócić uwagę, że w gospodarce rynkowej zawsze istnieją zróżnicowania, ale stają się one „rażąco” niesprawiedliwymi nierównościami [por. Kot, Maławski, Węgrzecki, 2004] dopiero wtedy, gdy kumulują się i przekształcają w nierówności szans. To z kolei może być niepokojącym zjawiskiem – stać się barierą na drodze do rozwoju zintegrowanego.

Można powiedzieć, że realizowany w Polsce rozwój społeczno-ekonomiczny nadal skutkuje procesami ekсклюzyj pewnej części społeczeństwa. Ponadto na „dawne” nakładają się „nowe” zróżnicowania społeczne [por. Koder, 2007]. Poprzez to ujawniają się wewnętrzne bariery rozwoju cywilizacyjnego Polski. Rodzi to obawy o perspektywy zintegrowanego rozwoju, nawiązującego do rozwiązywania realnych ludzkich problemów, w tym dochodowych. Rozwój oparty na większym zróżnicowaniu społecznym wskazuje, że nie jest możliwa realizacja konwergencyjnego modelu spójności społeczno-ekonomicznej. Świadczy

o tym krytyczna analiza retrospektywna sytuacji dochodowej w ćwierćwieczu polskiej transformacji, modernizacji oraz okresie podejmowanych prób budowania spójności społeczno-ekonomicznej i w kierunku gospodarki opartej na wiedzy. Jak się wydaje, bardziej pożądanym byłby alternatywny model rozwoju – rozwoju bardziej społecznie zrównoważonego – będącego wynikiem harmonizowania polityki ekonomicznej ze społeczną. Byłby on bardziej sprawiedliwy, gdyż jego efekty poprzez godzenie efektywności ekonomicznej i słuszności społecznej korzystnie wpłynęłyby na rzecz zintegrowanego rozwoju.

LITERATURA

- Bywalec Cz., 1995, *Poziom życia społeczeństwa polskiego na tle procesów transformacji gospodarczej (1989–1993)* [w:] *Procesy transformacji gospodarczej w Polsce*, PBZ, z. 15, INE PAN, Warszawa.
- Bywalec Cz., 1998, *Spoleczne aspekty transformacji gospodarczej w Europie Środkowo-Wschodniej*, AE Kraków.
- Bywalec Cz., 1999, *Transformacja gospodarcza a zróżnicowanie poziomu życia społeczeństwa polskiego*, AE Kraków.
- Bywalec Cz., 2007, *Konsumpcja w teorii i praktyce gospodarowania*, PWN, Warszawa.
- Deniszczuk L., Żukowska I., 1992, *Sytuacja materialna gospodarstw domowych w okresie wprowadzania programu stabilizacyjnego gospodarki*, „*Ekonomista*”, nr 4.
- Dobrska Z. (red.), 1990, *Rozwarstwienie dochodów a rozwój gospodarczy w krajach Trzeciego Świata*, PWN, Warszawa.
- Kodera A. (red.), 2007, *Jedna Polska. Dawne i nowe zróżnicowania społeczne*, Wyd. WAM PAN, Kraków.
- Kot S.M., Małowski A., Węgrzecki A. (red.), 2004, *Dobrobyt społeczny, nierówności i sprawiedliwość dystrybucyjna*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Krakowie, Kraków.
- Leszczyńska M., 2005, *Dochody rolniczych gospodarstw domowych w Polsce*, „*Polityka Społeczna*”, nr 8.
- Piasecki R., 2003, *Rozwój gospodarczy a globalizacja*, PWE, Warszawa.
- Roczniki Statystyczne RP*, GUS, Warszawa, kolejne lata 1990–2011.
- Szopa B., 2005, *Zmiany dochodów ludności w Polsce na tle uwarunkowań systemowych*, AE w Krakowie, Kraków.
- Szopa B., Choroś-Mrozowska D., 2012, *Wokół zagadnień ubóstwa i bogactwa*, Wyd. UE, Kraków.
- Szopa B., Dąbrowski M.A., Kawa P., 2008, *Rola europejskiej integracji gospodarczej w kształtowaniu dochodu na poziomie makro- i mikroekonomicznym*, Wyd. UE, Kraków.
- Szopa B., Kawa P., Kultys J., 2007, *Oszczędności i rozpiętości dochodowe a dynamika gospodarcza. Interakcje na przykładzie Polski*, Wyd. AE, Kraków.

- Zegar J.S., 2005, *Dochody rolników po akcesji do Unii Europejskiej*, [w:] *Analiza ekonomiczno-produkcyjnej sytuacji rolnictwa i gospodarki żywnościowej*, IERiGŻ, Warszawa.
- Zienkowski L., 1998, *Dochody gospodarstw domowych w okresie transformacji 1989–96. (Próba syntezy)*, ZBS-E GUS PAN, z. 254, Warszawa.

Streszczenie

Proces transformacji i otwarcie się na gospodarkę europejską znacznie poszerzyło wachlarz potrzeb gospodarstw domowych w Polsce, lecz stworzyło możliwości ich urzeczywistnienia tylko przez niektóre z nich. Wzmocnił się także system ich odniesień porównawczych, a każde większe dysproporcje postrzegane są jako objaw niesprawiedliwości społecznej. Na wstępie odniesiono się do poglądów na temat nierówności dochodów i ich przyczyn w ujęciu globalnym i w odniesieniu do specyfiki tego zjawiska w krajach transformujących gospodarkę.

W artykule dokonano oceny sytuacji dochodowej gospodarstw domowych w ujęciu czasowym (retrospektywa z lat 1990–2010) w świetle makrostatyki dochodów w układzie podsektorów instytucjonalnych. Poddano analizie długookresowe trendy w zakresie zmian dynamiki i struktury dochodów. W analizie i porównaniach wykorzystano dane dotyczące gospodarstw domowych gromadzone przez GUS w ramach rachunków narodowych, w których podstawową kategorią dochodową jest dochód do dyspozycji brutto. Jak się okazuje, poszczególne podsektory gospodarstw domowych w Polsce charakteryzują się dość zróżnicowaną dynamiką zmian dochodów, co wpływa na ogólną strukturę dochodów do dyspozycji brutto.

Według makrostatyki kształtowanie się dynamiki i struktury dochodów układu gospodarstwa domowe w dwubiegunową strukturę hierarchiczną: relatywnie niższe pozycje zajmują gospodarstwa utrzymujących się z niezarobkowych źródeł, związane z rolnictwem oraz emerytów i rencistów, natomiast pozycje uprzywilejowane – gospodarstwa pracujących najemnie, a także pracujących na własny rachunek.

Słowa kluczowe: gospodarstwo domowe, dochody, rozwój zrównoważony, polityka społeczna

Estimation of Evolution Processes in Poland According to Changes in the Level and Sources of Incomes in the Institutional Sector of Households

Summary

The process of transformation and opening up to the European economy have greatly expanded the range of needs of all households in Poland and have created the possibility of their realization only by few of them. The system of comparative references was strengthened and every major disparities are considered to be unfair. In the introduction. The introduction of the paper presents the views on income inequality followed by global causes of income disparities in the relation to the specifics of transition economies.

The article estimates time framed income condition of households (a retrospective of 1990–2010) according to microstatistics of incomes in the configuration of institutional subsectors. The long-term trends in the changes of dynamics and structure of income were analyzed. The analysis

and comparisons base on households data collected by CSO under national accounts in which the basic income category is disposable gross income. It emerges that particular subsectors of households in Poland are characterized by diversity of development of income changes that affects the general structure of disposable gross incomes.

Macroeconomic data show that the dynamics and structure of household income puts household in bipolar hierarchical structure: household living on income received but not earned, on pensions or on agriculture are worse off than self-employed and households of employees.

Keywords: household, income, sustainable development, social policy

JEL: D 12, J 71, E 2